

УДК 159.922.76-056.36:616.896

Т.В. Скрипник
dr.skrypnyk@gmail.com

СТАНДАРТНІ ВИМОГИ ДО НАДАННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Відомості про автора: Тетяна Скрипник, доктор психологічних наук, професор Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна. Email: dr.skrypnyk@gmail.com

Contact: Tetiana Skrypnyk, Doctor of Psychology, Profesor Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine. Email: dr.skrypnyk@gmail.com

Скрипник Т.В. Стандартні вимоги до надання кваліфікованої допомоги дітям з розладами аутистичного спектра. У статті наголошено на актуальній необхідності розбудови в Україні фахової допомоги дітям з аутизмом, яка має здійснюватися за визнаними міжнародною спільнотою стандартними вимогами. Визначено складнощі надання кваліфікованої допомоги дітям з аутизмом в Україні, Розкрито зміст особливих освітніх потреб дитини з аутизмом, серед яких: особливі освітні умови, відповідні підходи підтримки аутичних дітей, психолого-педагогічний супровід, який здійснюється міждисциплінарною командою фахівців разом з батьками дитини. В статті йдеться про шляхи створення безперешкодного і відповідного освітнього простору для дітей з аутизмом. Головну увагу зосереджено на практичному аспекті процесу психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі. Названо ресурси середовища (предметно-просторові, організаційно-сміслові, соціально-психологічні) і ресурси дітей з аутизмом, розкриття яких сприяє впровадженню якісного освітнього процесу для них. Прописано відповідні психолого-педагогічні методи і засоби, які сприяють підвищенню адаптивних можливостей дітей з аутизмом. Розкрито авторську позицію щодо системного підходу до розбудови корекційно-розвивального процесу для дітей з аутизмом з урахуванням загальних закономірностей розвитку і опорою на їхні ресурси. Впроваджене експериментальне дослідження дало змогу дійти висновків щодо базових структур і станів, які є цими ресурсами: тонічна регуляція, сенсорна інтеграція, відчуття безпеки та довіри. Найважливішою умовою ефективного навчання дитини з аутизмом визначено узгоджену роботу міждисциплінарної групи супроводу, яка впроваджує індивідуальну програму розвитку і відстежує успішність досягнення поставлених актуальних цілей. Прописано компетентність та компетенції (практичні вміння) педагогів стосовно

впровадження процесів навчання, виховання і розвитку дітей з аутизмом. Визначено методику „Інструмент професійного розвитку педагогів ISSA” як засіб моніторингу професійної діяльності фахівців.

Ключові слова: стандартні вимоги, особливі освітні потреби, аутизм, міждисциплінарна команда супроводу.

Скрыпник Т.В. Стандартные требования к предоставлению квалифицированной помощи детям с расстройствами аутистического спектра. В статье акцентировано внимание на актуальной необходимости развития в Украине профессиональной помощи детям с аутизмом, которая должна осуществляться по признанным международным сообществом стандартным требованиям. Определены трудности оказания квалифицированной помощи детям с аутизмом в Украине, Раскрыто содержание особых образовательных потребностей ребенка с аутизмом, среди которых: особые образовательные условия, соответствующие подходы поддержки аутичных детей, психолого-педагогическое сопровождение, которое осуществляется междисциплинарной командой специалистов вместе с родителями ребенка. В статье говорится о путях создания беспрепятственного и соответствующего образовательного пространства для детей с аутизмом. Главное внимание сосредоточено на практическом аспекте процесса психолого-педагогического сопровождения детей с аутизмом в образовательном пространстве. Названы ресурсы среды (предметно-пространственные, организационно-смысловые, социально-психологические) и ресурсы детей с аутизмом, раскрытие которых способствует внедрению качественного образовательного процесса для них. Прописано соответствующие психолого-педагогические методы и средства, которые способствуют повышению адаптивных возможностей детей с аутизмом. Раскрыто авторскую позицию относительно системного подхода к развитию коррекционно-развивающего процесса для детей с аутизмом с учетом общих закономерностей развития и опорой на их ресурсы. Проведенное экспериментальное исследование позволило сделать выводы относительно базовых структур и состояний, которые являются этими ресурсами: тоническая регуляция, сенсорная интеграция, чувство безопасности и доверия. Важнейшим условием эффективного обучения ребенка с аутизмом определено согласованную работу междисциплинарной группы сопровождения, которая внедряет индивидуальную программу развития и отслеживает успешность достижения поставленных актуальных целей. Прописано компетентность и компетенции (практические умения) педагогов по внедрению процессов обучения, воспитания и развития детей с аутизмом. Определена методика "Инструмент профессионального

развития педагогов ISSA" как средство мониторинга профессиональной деятельности специалистов.

Ключевые слова: стандартные требования, особые образовательные потребности, аутизм, междисциплинарная команда сопровождения.

Skrypnyk T. Professional Standards for providing assessment and treatment of children with autism. The article deals with the creating appropriate and unimpeded education for children with autism. Teachers of educational institutions play the main role in this process. The author of this article discloses concept of "competence" of teachers on the implementation process of training, education and development of children with autism. The article describes the pedagogical experiment carried out in four educational institutions – two preschools and two secondary schools. The experiment was designed to ensure that teachers have mastered the technology of support for children with autism in the educational space and team interaction between members of IEP teams. The author demonstrates how the evaluation took place the pedagogical collective's current state of readiness to implementing innovation and performance that has been achieved. To evaluate we have used the method "Tool for professional development of teachers" developed by the international community educators ISSA. We presented in table the ordered main indicators of quality of teachers in target areas: interaction, family, inclusion, assessment and planning, training methods, developmental environment, professional development. The article deals with the practical aspects of psycho-pedagogical support of autistic children in educational settings. The most important component of efficient support of child on the spectrum is well-coordinated work of multidisciplinary team which implements Individual Developmental Program and evaluates the success in achievement of actual objectives. We determined the environmental resources and resources of children with autism (basic structures: a tone, a sense of trust, sensory integration). Implementation of these resources allows organizing a quality education for autistic children. The most important component of efficient support of child on the spectrum is well-coordinated work of multidisciplinary team which implements Individual Developmental Program and evaluates the success in achievement of short-term objectives.

The article described methods of the trainers, experts and supervisors with teachers to achieve their competence to work with children with ASD, success factors and challenges faced by the trainers of teachers. We note also prospects for further innovation work towards establishing continuity between preschool and school.

Key words: educational standards, special needs, ASD, multidisciplinary interaction, IEP Team.

У вересні 2015 р. експерти Комітету з прав людей з інвалідністю ООН у Заключному звіті зазначили відсутність в Україні державних послуг та освітніх програм, що сприяють фізичному, психічному та соціальному розвитку осіб з особливими потребами. Наголошено на необхідності створення доступних комплексних послуг та програм абілітації та реабілітації, забезпечивши комплексну, міждисциплінарну та індивідуальну підтримку таким особам та їхнім родинам. Висловлені зауваження стосуються всіх категорій дітей, але є такі порушення розвитку, стосовно яких не тільки мало що зроблено в нашій державі, але й наявна необізнаність освітянської спільноти щодо змісту та форм необхідної роботи. До такої категорії відносяться діти з розладами аутистичного спектра^{*}.

Складнощі надання кваліфікованої допомоги дітям з аутизмом в Україні пов'язані з різноплановими дефіцитами. Серед них:

- брак централізованої і відповідної підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю, здатних усвідомлено і ефективно здійснювати освітню діяльність по відношенню до дітей з аутизмом;
- брак системної ранньої допомоги як першої й необхідної ланки освітнього процесу, що не дає змоги на ранньому етапі розпочати необхідну корекційно-розвивальну роботу та надавати кваліфіковану допомогу родині;
- відсутність традицій і культури здійснення корекційно-розвивальної роботи з аутичними дітьми і роботи з родиною в цілому. Глобальними помилками в цьому контексті є: 1) неврахування першочергової важливості взаємодії батьків з дитиною і обставин життєдіяльності дитини в умовах родини; 2) заняття з дитиною виключно в індивідуальному режимі; 3) неузгодженість і хаотичність тих корекційних заходів, які застосовують до дитини;
- відсутність наступності освітнього процесу для дітей з аутизмом, що охоплює чіткий маршрут по всій освітній вертикалі: від ранньої допомоги до професіоналізації, при тому, з послідовним переданням педагогами свого досвіду щодо дитини від однієї освітньої ланки до іншої.

Теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційно-методичні питання освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами не раз піднімалися в науково-методичних матеріалах [2; 5], Але недостатньо розроблено алгоритм впровадження плідної співпраці між учасниками цього процесу, а також на сьогодні нема чітко визначених вимог до розбудови безперешкодного і відповідного освітнього простору для дітей з аутизмом.

Тому мета статті – з опорою на світовий досвід систематизувати стандарти впровадження освіти для дітей з аутизмом.

---

* Термін узгоджено з Уніфікованим клінічним протоколом медичної допомоги та медичної реабілітації „Розлади аутистичного спектра (розлади загального розвитку)” (2015 р.).

Слід зазначити, що є два типи стандартів: 1) стандарти, оголошені і прийняті офіційно; 2) стандарти, які не затвердили офіційно, але застосовують на практиці з метою забезпечення якості послуг, відповідних вимогам професійної спільноти. У даній статті ми використовуємо термін «стандарти», який відповідає другому типу стандартів. Стандартні вимоги стосуються структурних і процесуальних характеристик, наявність яких необхідна для організації допомоги дітям з аутизмом. При цьому акцент робиться на мінімальні вимоги до організації фахової допомоги, без дотримання яких неможлива реалізація основних принципів такої діяльності.

Діти з розладами аутистичного спектра (як і будь-які інші діти з порушеннями психофізичного розвитку) мають свої особливі освітні потреби. Знання про це, а також – уміння створювати відповідні умови, які б уможливили продуктивне навчання цих дітей, має входити до компетентностей педагогів.

Особливі освітні потреби дітей з аутизмом зумовлені ядерними порушеннями, з одного боку, і їхніми сильними сторонами, з іншого.

Це передусім такі освітні потреби, як:

1. Особливі умови освітнього середовища, які сприяють зменшенню дестабілізаційних чинників для дітей з аутизмом.
2. Відповідні психолого-педагогічні методи і засоби підтримки цих дітей, які сприяють підвищенню їхніх адаптивних можливостей.
3. Психолого-педагогічний супровід дитини в освітньому процесі, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців разом з батьками дитини: розроблення Індивідуальної програми розвитку, визначення актуальних цілей, ролі кожного з учасників команди в процесі узгодженого і послідовного досягнення цих цілей.

Зупинимося детальніше на кожному з окреслених освітніх потреб.

1. Особливі (відповідні і безперешкодні) умови освітнього середовища. Зазначена потреба зумовлена специфікою сприймання особами з аутизмом навколишнього середовища, яке вони убачають як хаос розрізнених стимулів, що грубо втручаються у створений ними для себе комфортний простір. Світовою спільнотою напрацьовано підхід, за якого відбувається зменшення дестабілізаційних чинників для аутичних дітей [1]. Так, визначено, що створення високоорганізованого простору робить довкілля для них чітким, впорядкованим та передбачуваним, а також суттєво полегшує розуміння того, що відбувається, де, з ким і скільки часу їй треба щось робити, а також – що буде потім. Розробник комплексної програми ТЕАССН** , яка в декількох країнах отримала статус державної програми навчання і розвитку для дітей з аутизмом, – Е Шоплер довів, що саме діти з аутизмом ефективно навчаються з опорою на принцип структурованості та візуальну підтримку [7].

** Treatment and Education for Autistic and related Communication handicapped Children, Терапія і навчання аутичних дітей та таких, які мають комунікативні порушення.

2. Відповідні психолого-педагогічні методи і засоби, які сприяють підвищенню адаптивних можливостей дітей з аутизмом. Всесвітня практика терапевтичної допомоги особам з розладами аутистичного спектра засвідчила, що їхнім “лікуванням” є освітні (корекційно-розвивальні та навчально-виховні) програми. Фахівцями різних країн з питань аутизму напрацьовано численні методи, прийоми і засоби психолого-педагогічної допомоги таким особам, при цьому на сьогодні немає однозначності й узгодженості щодо вибору і застосування цих підходів.

Професійні стандарти по роботі з аутичними дітьми, визначені об’єднанням професіоналів Council for Exceptional Children [6]. Серед них:

1) підходи поведінкового напрямку:

- ✓ когнітивно-біхевіоральне втручання;
- ✓ окремі методи прикладного аналізу поведінки (Applied Behavior Analysis, ABA): вплив на попередній стимул задля досягнення бажаної поведінки (antecedent-based interventions); диференційне (індивідуально підібране) підкріплення (Differential Reinforcement); аналіз окремих спроб (Discrete Trial Teaching); функціональна оцінка поведінки;
- ✓ моделювання та відеомоделювання;

2) напрями соціально-комунікативно розвитку:

- ✓ функціональний комунікативний тренінг та тренінг соціальних вмінь;
- ✓ структурована ігрова взаємодія у групі;
- ✓ терапія з однолітками;
- ✓ обмін комунікативними картинками (PECS)
- ✓ саморегуляція та здатність контролювати себе (Self-management) та ін.

3) напрями фізичного (психомоторного) розвитку:

- ✓ фізичні вправи та фізичне навантаження.

Аналізуючи наявні підходи, методи та засоби психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом, ми не знаходимо такого, який би охоплював цілісність дитини, з одного боку, та спирався на загальні закономірності розвитку, з іншого. Такий орієнтир можна реалізувати за умови розроблення індивідуально орієнтованої стратегії корекційно-розвивальної роботи, яка спирається на системний підхід і передбачає всебічне розкриття особливостей психічної організації дитини з опорою на її сильні сторони та ресурси розвитку.

Ми визначаємо такі *сильні сторони дітей з аутизмом*, як: схильність до впорядкованості, завершеності, структурованості, орієнтир в часі і просторі, розвинена механічна пам’ять, висока здатність запам’ятовувати мовні коди (оперування упорядкованими знаками), кмітливість, уміння убачати деталі доквілля тощо. До сильних сторін можна також віднести інтереси таких дітей. Уважність до сильних сторін дитини свідчить про повагу до неї з боку дорослих, а також уможливорює налагодження повноцінного контакту з нею та продуктивний вплив на її розвиток. Опора на закономірності розвитку

дає змогу визначити ті базові структури і функції, як є ресурсами розвитку дітей, його підгрунтам (передумовами).

Ресурси дітей з аутизмом – це такі базові структури, як: тонічна регуляція, чуттєвий досвід (сенсорна інтеграція) та базове почуття безпеки і довіри. Проведене нами дослідження [4] виявило, що діти з аутизмом мають порушення базових структур на рівні трьох названих компонентів психіки: на рівні психомоторики у них не сформовані тонічна регуляція і динамічна рівновага; на рівні соціально-емоційної сфери – відсутність базового почуття безпеки і довіри, інтересу до людей; на когнітивному рівні – брак повноцінного чуттєвого досвіду, специфічна сенсорна дезінтеграція.

За нашим глибоким переконанням, підтвердженим практикою, тільки тоді, коли будуть сформовані базові структури (насамперед – тонічна регуляція, почуття довіри та сенсорна інтеграція), освітній процес дитини з аутизмом буде спиратися на онтогенетичну послідовність формування тих чи інших функцій як на справжній фундамент, що зумовить надійність і продуктивність її розвитку.

3. Психолого-педагогічний супровід дитини в освітньому процесі, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців разом з батьками дитини. Освітній процес дитини з аутизмом (як і будь-якої дитини з особливими освітніми потребами) набуває конкретики тільки тоді, коли навколо неї гуртуються фахівці, які разом з батьками створюють міждисциплінарну, полісуб'єктну команду психолого-педагогічного супроводу і розпочинають колегіальну роботу в напрямі продумування та реалізації компетентного освітнього маршруту для цієї дитини.

З опорою на міжнародні стандарти, організаційно-правову документацію та наш власний досвід, можна дати таке визначення психолого-педагогічного супроводу – це пролонгований процес, спрямований на випередження виникнення (або усунення) чинників, що зумовлюють у дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційний стан, а також на формування їхніх адаптивних функцій.

Алгоритм діяльності групи супроводу розгортається таким чином: з самого початку має бути визначено, які саме фахівці будуть опікуватися виховним і корекційно-розвивальним процесами з дитиною в навчальному закладі. Це мають бути: координатор (завуч школи / вихователь-методист ДНЗ), педагог супроводу (асистент вчителя / асистент вихователя), вчитель-дефектолог, практичний психолог, логопед, інструктор з фізкультури, музичний керівник, батьки дитини, фахівці, які опікуються дитиною за межами закладу освіти, лікарі. Провідну роль в налагодженні узгодженої взаємодії фахівців навколо дитини грає координатор групи, який відповідає за внутрішню комунікацію всіх, хто долучений до процесу супроводу.

Координатор групи заздалегідь, до зустрічі просить всіх учасників підготувати свої спостереження за дитиною, щоб можна було обмінятися враженнями стосовно неї, відзначити її сильні сторони і потреби та предметно попрацювати над актуальними цілями щодо навчально-виховного процесу для неї. Кожний з учасників групи супроводу отримує завдання відслідковувати особливі прояви дитини, а також фіксувати ситуації, коли у неї з'являється проблемна поведінка. Узагальнення зібраної інформації дає змогу встановити бар'єри навчання і розвитку дитини та актуальні завдання щодо її освітнього процесу.

Найважливішим результатом роботи групи супроводу є розроблення Індивідуальної програми розвитку дитини, центральне місце в якій займають ретельно виписані за принципами цілепокладання SMART актуальні цілі для дитини [3]. Ефективність психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі залежить від згуртованої роботи групи супроводу, здатної працювати в режимі командної взаємодії і здійснювати повноцінну психолого-педагогічну допомогу дитині – створювати умови для відповідного освітнього процесу для неї, що фіксується в Індивідуальній програмі розвитку.

Компетентність фахівців освітніх закладів можна визначити як їхню особистісну здатність і готовність розв'язувати актуальні освітні завдання, здійснювати ефективну навчально-виховну діяльність, усвідомлюючи її соціальну значущість, особисту відповідальність за її результати, необхідність її постійного удосконалення. Педагогічна компетентність інтегрує різні види компетенцій: пізнавальну-інтелектуальну, діагностичну, організаторську, прогностичну, інформаційну, аналітичну, комунікативну, рефлексивну, творчу, методичну, дослідницьку та інші.

Для визначення якості роботи педагогів є розроблені в межах методикою „Інструмент професійного розвитку ISSA” індикатори, що конкретизували особливості педагогічної діяльності у семи цільових напрямках: взаємодія, родина, інклюзія, оцінка і планування, методи навчання, розвивальне середовище, професійний розвиток. За методикою, педагоги здатні самі проаналізувати свої прояви у тій чи іншій сфері з використанням оцінок: „незадовільна практика”, „гарний старт”, „якісна практика роботи”, а також визначити, який додатковий професійний розвиток є необхідним для досягнення ними якісної практичної діяльності, необхідної для впровадження навчально-виховного процесу для дітей з аутизмом.

Таким чином, структурні та процесуальні характеристики організації допомоги дітям з аутизмом за стандартними вимогами, яких необхідно притримуватися як мінімальних вимог: системний підхід, що передбачає урахування як зовнішніх (можливості освітнього середовища), так і внутрішніх (потенціал дитини) ресурсів цілісного освітнього процесу у взаємозв'язку усіх структурних компонентів; розроблення та реалізація корекційно-розвивальної стратегії як

пропедевтичної роботи щодо перебування дитини з аутизмом в освітньому закладі; впровадження алгоритму діяльності міждисциплінарної команди супроводу їхнього освітнього процесу; продуктивна взаємодія та співпраця фахівців з родиною дитини з аутизмом; континуум професійного зростання педагогів; самооцінка ними власного фахового рівня; регулярний моніторинг якості надання психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Дотримання цих умов уможлиблює реалізацію основних принципів освітньої діяльності для таких дітей, серед яких найголовніший – дитиноцентризм, що, за умови відповідної компетентності фахівців, уможлиблює створення безперешкодної освіти для дітей з аутизмом, дотримання наступності і досягнення ними життєвої компетентності та можливості реалізовувати свій потенціал у суспільстві.

Список використаних джерел

Гайдукевич, С. Е. Организация образовательной среды для детей с особенностями психофизического развития в условиях интегрированного обучения: учеб.-метод, пособие / С. Е. Гайдукевич [и др.]. – Минск : БГПУ, 2006. Сатмари П. Дети с аутизмом. – СПб.: Питер, 2005. – 224 с. Gajdukevich, S. E. Organizacija obrazovatel'noj sredy dlja detej s osobennostjami psihofizicheskogo razvitija v uslovijah integrirovannogo obuchenija. 2. Колупаєва А. А. Програма курсу Основи інклюзивної освіти / А. А. Колупаєва. – К.: АСК, 2012.-31 с. Kolupajeva A. A. Programa kursu Osnovy inkljuzivnoji osvity. 3. Скрипник Т. В. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: [навч.-наочн. посіб.] / Уклад. Т. Скрипник. — Харків: Факт, 2015. – 60 с. Skrypnyk T. V. Tehnologii psihologo-pedagogichnogo suprovodu ditej z autizmom v osvith'omu prostori. 4. Скрипник Т. В. Системно-феноменологічний підхід до діагностики та корекції розвитку дітей з аутизмом : дис...д-ра психол.наук : 19.00.08 / Скрипник Тетяна Вікторівна; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. – К., 2010. – 385 с. Skrypnyk T. V. Sistemno-fenomenologichnij pidhid do diagnostiki ta korekciї rozvitku ditej z autizmom. 5. Таранченко О. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / О. М. Таранченко, Ю. М. Найда. – К.: Видавнича група АТОПОЛ, 2012. – 120 с. Taranchenko O. M. Diferencijovane vikladannja v inkljuzivnomu klasi. 6. Autism spectrum disorders. A resource pack for school staff. The National Autistic Society (2011). Режим доступу: <http://www.autism.org.uk/24999>. 7. Virues-Ortega, J., Julio, F., & Pastor, R. (2013). The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*, 33(8), 940-953.

Received 06.02.2016

Reviewed 10.03.2016

Accepted 26.03.2016